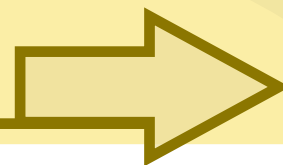




Refugee Voices • 3. výročí CVH Malach
Svědectví pamětníků ve výuce pro 21. století:
srpnový seminář USC Shoah Foundation v CVH Malach
Vybráno z Archivu: Příběh Jana Šterna
Rozhovory z Muzea romské kultury • Maurice Halbwachs
Povídka Karolíny Peřinové ze soutěže Daniel

úvodník



Vážené čtenářky, vážení čtenáři!

Jsme rádi, že jste opět otevřeli další číslo Magazínu CVH Malach. Věříme, že jisté zpoždění oproti původnímu čtvrtletnímu harmonogramu nebudete vnímat jako projev nedůslednosti ze strany redakce, ale spíše jako průvodní jev různých aktivit, jež pro nás tvořily náplň uplynulých měsíců a které se také zčásti odrážejí na následujících stránkách.

Na konci ledna 2013 se konalo slavnostní setkání ke třetímu výročí založení CVH Malach. Akce byla retrospektivou předchozího roku a představením různých možností práce s materiálem z Archivu vizuální historie USC Shoah Foundation, který je od roku 2010 přístupný na Univerzitě Karlově studentům, vyučujícím, badatelům i širší veřejnosti. Máme radost, že jsme letos poprvé mohli vyhlásit také výsledky komiksově-výtvarné soutěže, kterou jsme na podzim vypsalí ve zkušebním ročníku, a do níž se přihlásilo na 50 mladých výtvarníků se svými pracemi.

Ale nejen to – výroční setkání bylo letos věnováno i dalšímu archivnímu zdroji, který se Univerzitě Karlově podařilo získat. Jedná se o archiv *Hlasy uprchlíků – Refugee Voices*, sestávající ze 150 filmových interview v angličtině, která v letech 2003–2007 shromáždila britská Association of Jewish Refugees. Podrobnosti o tomto unikátním souboru orálně-historických interview najdete v sekci *Aktuality*. Dalším souborem materiálu, který je v CVH Malach od loňského roku přístupný, je 40 rozhovorů s romskými pamětníky z audiovizuálního fondu brněnského Muzea romské kultury. Mezi aktualitami najdete také zprávu o průběhu srpnového semináře „Svědectví pamětníků ve výuce pro 21. století“, na který jsme zvali pedagogy a pedagožky v posledním čísle našeho magazínu. Článek může posloužit i jako inspirace pro vyučující, kteří se na minulý ročník nepřihlásili nebo ve výběrovém řízení neuspěli – také pro letošní jaro bude stanovena uzávěrka přihlášek

na tento intenzivní týdenní vzdělávací seminář a workshop za účasti odborníků z ČR i zahraničí.

Pražské centrum židovských studií, které vzniklo počátkem roku 2012 na Filozofické fakultě UK, se představuje v rubrice *Spřízněné organizace*. Rubrika *Texty* stručně zachycuje život a dílo Maurice Halbwachse, francouzského sociologa a autora koncepce kolektivní paměti, který zahynul roku 1945 v Buchenwaldu. Rubrika *Vybráno z archivu* má bohužel charakter nekrologu: 21. srpna 2012 zemřel ve věku 87 let novinář a publicista Jan Štern, mluvčí Charty 77. Představujeme jeho životní příběh, který vyprávěl Janu Jelínkovi v roce 1997. Na posledních stranách magazínu najdete již tradičně povídku ze soutěže Daniel, jejíž autorkou je Karolína Peřinová.



USC Shoah
Foundation

OBSAH ČÍSLA:

úvodník	1
aktuality	2
texty	7
spřízněné organizace	9
vybráno z archivu	11
povídka	13

Přeji zajímavé a obohacující čtení!

Jakub Mlynář
koordinátor CVH Malach

mlynar@knih.mff.cuni.cz



Hlasy uprchlíků v archivu *Refugee Voices*



Archiv Hlasy uprchlíků (*Refugee Voices*) je průlomová sbírka svědectví o holocaustu, obsahující 150 filmových interview s židovskými přeživšími a uprchlíky před nacismem, kteří začali nový život ve Velké Británii. Archiv byl vytvořen Asociací židovských uprchlíků (*Association of Jewish Refugees – AJR*) v letech 2003–2007. Projekt vedli Dr. Anthony Grenville a Dr. Bea Lewkowicz. Kompletní archiv a přidružené databáze jsou od února 2013 dostupné v Centru vizuální historie Malach.

Sbírka sestává z více než 450 hodin filmového materiálu a je neocenitelným zdrojem pro akademiky, výzkumníky, vzdělávací pracovníky a další zájemce o studium migrace nebo holocaustu. Archiv byl od samého počátku vytvářen s ohledem na potřeby a požadavky akademiků a dalších profesionálů.

Všechny rozhovory jsou katalogizovány a v plném rozsahu přepsány. Aby bylo umožněno snadné odkazování na konkrétní pasáže interview, jsou přepisy i nahrávky opatřeny časovým kódem, díky čemuž je možné s minimálním úsilím najít specifické úseky rozhovorů.

Archiv *Refugee Voices*

Součástí archivu je rozsáhlá databáze obsahující seznam rozhovorů s podrobnostmi o narátorech a jejich životních příbězích. Interview byla katalogizována prostřednictvím 44 samostatných kategorií, které zahrnují datum a místo narození, údaje o rodičích, způsobu emigrace, věznicích a koncentračních táborech, ale také řadu dalších podrobností. Katalog je bohatým informačním zdrojem pro výzkumníky, kteří díky němu mohou snadno nalézt relevantní informace v mnoha specifických oblastech zájmu, jako jsou Kindertransporty,

domácí služebnictvo nebo internace na ostrově Man, stejně jako pamětníky a pamětnice z různých regionů, jako např. Brno, Vídeň nebo Berlín.

Každé interview je doplněno fotografiemi rodinných příslušníků a přátel, důležitých lokací a dalších předmětů nebo dokumentů, které jsou v rámci životního osudu daného narátora důležité. Tyto fotografie, artefakty a dokumenty jsou bohatým zdrojem obrazového materiálu pro vzdělávací i dokumentární účely.

Rozhovory se nezaměřují pouze na život pamětníků v Británii, ale rovněž na široké spektrum jejich životních zkušeností, mezi kterými je například přeživší, který byl tajně převezen do bezpečí z Dánska do Švédska, rozhovor se ženou, která byla „vyměněna“ z Bergen Belsenu do Švýcarska, nebo rozhovor s posledním žijícím svědkem podpisu Izraelské deklarace nezávislosti. Archiv také obsahuje rozhovory s přeživšími holocaustu, kteří o svých prožitcích do té doby hovořili jen velice zřídka.

O Asociaci židovských uprchlíků (AJR)

Asociace byla založena v roce 1941 židovskými utečenci ze střední Evropy a poskytuje sociální služby a zabezpečení včetně finanční podpory pro židovské oběti nacistické perzekuce žijící ve Velké Británii.

Kromě týmu zkušených sociálních pracovníků, kteří se starají o zajištění každodenní péče o členy AJR, Asociace zřídila také přes 40 regionálních skupin v celé Velké Británii, které členům poskytují jedinečnou možnost setkávání se, sdílení zkušeností, návštěvy přednášek a kulturních akcí.

Členové AJR dostávají každý měsíc AJR Journal, v němž se pojí analýza aktuálních událostí s redakčními články, sloupky dopisovatelů a rušnou sekcí Dopisů šéfredaktorovi, která připomíná původní kulturu a tradice emigrantů v předválečné Evropě.

<http://www.ajr.org.uk>

aktuality

Slavnostní setkání ke třetímu výročí CVH Malach

Již tři roky mohou studenti, pedagogové, badatelé i nejširší veřejnost pracovat s bezmála 52 000 záznamů v Archivu vizuální historie USC Shoah Foundation. U příležitosti dne památky obětí holocaustu a předcházení zločinům proti lidskosti se 28. ledna v budově Informatické sekce MFF UK na Malostranském náměstí konalo slavnostní setkání ke třetímu výročí existence Centra Malach. Na setkání promluvil rektor UK prof. RNDr. Václav Hampl, DrSc., a děkan MFF UK prof. RNDr. Jan Kratochvíl, CSc. Prezident Arcidiecézní charity Praha dr. Vojtěch Eliáš přednesl poselství kardinála Dominika Duky, O.P., který vyjádřil svou podporu projektům dokumentujícím tragické události nedávných dějin. V rámci programu byl představen také nový archiv přístupný návštěvníkům CVH Malach s názvem *Hlasy uprchlíků (Refugee Voices)*.

Univerzitu Karlovu a Matematicko-fyzikální fakultu UK na slavnostním setkání a tiskové konferenci zastoupili čelní představitelé: rektor UK prof. RNDr. Václav Hampl, DrSc., a děkan MFF UK prof. RNDr. Jan Kratochvíl, CSc. „Základním impulzem bylo utrpení lidí v továrnách na smrt, do nichž vyústila rasová nenávisť, vypjatý nacionalismus a xenofobie (které, mimochodem, jak jsme bohužel měli možnost zažít v uplynulých dnech, jsou do jisté míry stále aktuálním problémem i v naší české současnosti). Všechny podobné projekty, které byly zahájeny již



Zleva: Sam Gustman (USC Shoah Foundation); prof. RNDr. Jan Kratochvíl, CSc. (děkan MFF UK); prof. RNDr. Václav Hampl, DrSc. (rektor UK); prof. RNDr. Jan Hajič, Dr. (ÚFAL / LINDAT-Clarín); Martin Šmok (USC Shoah Foundation)



Zleva: Prezident Charity Praha dr. Vojtěch Eliáš; děkan MFF UK prof. RNDr. Jan Kratochvíl, CSc.; rektor UK prof. RNDr. Václav Hampl, DrSc.; dr. Bea Lewkowicz (Association of Jewish Refugees)

bezprostředně po skončení druhé světové války, měly a mají sloužit jako memento, abychom nezapomněli na dobu, kdy selhala naše civilizace a kdy se i věda zpronevěřila své úloze sloužit lidem a snažila se legitimizovat scestné teorie, ideologie a konání," přiblížil rektor UK motivaci univerzity ke zpřístupňování uvedených archivů.

U příležitosti třetího výročí existence CVH Malach byl v pondělí 28. ledna veřejnosti představen další archivní zdroj, archiv Hlasy uprchlíků (Refugee Voices). Sbírku 150 filmových interview shromáždila v letech 2003–2007 britská Association of Jewish Refugees (AJR). Rozhovory jsou vedeny v angličtině a zachycují také životní osudy několika československých rodáků. Orální historička dr. Bea Lewkowicz z AJR, která u příležitosti zpřístupnění tohoto archivu na výročním semináři CVH Malach vystoupila, přítomným promítla ukázkou ze svého dokumentárního filmu Czechoslovak Refugee Voices (Hlasy československých uprchlíků). „Věřím, že se na rozhovory nejen s československými pamětníky v archivu Hlasy uprchlíků přijdete do Centra Malach podívat," uzavřela svůj příspěvek dr. Lewkowicz. Pracovat lze jak se samotnými nahrávkami, tak i s doslovnými textovými přepisy a podrobným katalogem rozhovorů. Archiv Hlasy uprchlíků je od února 2013 přístupný v Centru vizuální historie Malach

aktuality

Slavnostní setkání ke třetímu výročí CVH Malach

(pokračování ze str. 3)

spolu s archivem USC Shoah Foundation a rozhovory z brněnského Muzea romské kultury.

Prof. RNDr. Jan Hajič, Dr., který moderoval první část slavnostního setkání, krátce pohovořil rovněž o připravované lokalizaci Archivu vizuální historie USC Shoah Foundation. Do češtiny bude přeloženo nejen samotné rozhraní a vyhledávací nástroje, ale také tezaurus čítající na 55 000 klíčových slov.

Z Univerzity v Jižní Kalifornii, která Univerzitě Karlově přístup k Archivu vizuální historie poskytuje, přicestoval ředitel pro technologie USC Shoah Foundation dr. Sam Gustman. Ve svém příspěvku odkryl některé technické aspekty správy rozsáhlého audiovizuálního archivu a zpracování nahrávek rozhovorů s pamětníky. „Je fascinující sledovat, jak se přístupový bod na Univerzitě Karlově rozvíjí,“ zhodnotil Gustman průběh slavnostního setkání.

Druhá část dopoledního programu byla průnikem umělecké a vědecké reflexe historické tematiky. Vyhlášeny byly výsledky prvního ročníku komiksově-výtvarné soutěže CVH Malach, kdy bylo oceněno celkem devět prací ve třech kategoriích, udělena byla také cena publika. Výsledky své výzkumné činnosti přiblížili tři badatelé, kteří v Centru Malach pracují s Archivem vizuální historie USC Shoah Foundation. Mgr. Milan Hes, Ph.D., vyučující na Gymnáziu Budějovická, se zabýval motivací přeživších ke sdílení svých zkušeností a didaktickou



Program slavnostního setkání zakončilo hudební vystoupení



*Zleva: Prezident Charity Praha Dr. Vojtěch Eliáš;
děkan MFF UK prof. RNDr. Jan Kratochvíl, CSc.;
rektor UK prof. RNDr. Václav Hampl, DrSc.;*

dimenzí tohoto tématu. PhDr. Soňa Hupková, doktorandka z Pedagogické fakulty UK, svůj příspěvek věnovala synagoze v Bytči s důrazem na její místo ve vyprávění pamětníků. Mgr. Magdaléna Kusá, doktorandka z Ústavu etnologie Slovenské akademie vied, se soustředila na vzájemné vztahy Židů a Romů v období druhé světové války na základě autobiografických rozhovorů a dalších zdrojů.

Program slavnostního setkání uzavřelo hudební vystoupení tria ve složení Michal Hrubý (klarinet), Jaroslav Svoboda (harmonium) a Petr Tichý (kontrabas), kteří zahráli několik skladeb od Karla Reinera ke staročeské hře Esther.

□ JM



Svědectví pamětníků ve výuce pro 21. století

Během dvou srpnových týdnů roku 2012 se na půdě Matematicko-fyzikální fakulty Univerzity Karlovy v Praze odehrály dva navazující intenzivní semináře pro pedagogy z různých regionů ČR a Ukrajiny s názvem „Svědectví pamětníků ve výuce pro 21. století“. V prostorách CVH Malach na Malostranském náměstí se konaly přednášky, workshopy a diskuse pod záštitou Nadace Šoa Univerzity Jižní Kalifornie (USC Shoah Foundation). USC Shoah Foundation do Prahy pozvala vybraných 14 pedagogů z ČR a 16 pedagogů z Ukrajiny. Hlavním cílem seminářů bylo rozvíjet schopnost smysluplného a efektivního vzdělávacího využití audiovizuálních nahrávek svědectví pamětníků.

V rámci týdenního programu v CVH Malach se obě skupiny učitelů seznámily s možnostmi využití filmových vzpomínek pamětníků holocaustu a dalších svědků, reprezentujících osobní reflexe důsledků nenávisti, netolerance a násilí. Ve školním roce 2012/2013 integrují účastníci tento unikátní materiál do svých vzdělávacích programů tak, aby pomohli dnešním studentům lépe chápat jejich každodenní životní volby a vedli je tak k zodpovědnému občanství. Využití filmových výpovědí nabízí v mnoha oblastech možnosti rozvoje nových gramotností potřebných pro 21. století (např. informační, mediální a digitální gramotnosti). Učitelé z Česka a Ukrajiny se stali součástí národních týmů středoškolských pedagogů, kteří budou vyvíjet a implementovat vzdělávací projekty založené na videonahrávkách svědectví z Archivu vizuální historie USC Shoah Foundation, jenž je v CVH Malach přístupný.

Program semináře se skládal z příspěvků zaměřených na práci s vyhledávacími nástroji Archivu vizuální historie USC Shoah Foundation, etiku stříhové práce a praktické ukázky digitálního stříhu filmového materiálu, problém stereotypů, propagandy a předsudků nebo zvládání emocí. Důležitou složkou semináře byla průběžná práce na vlastních vzdělávacích projektech a jejich vzájemné představování, konzultace a diskuse. Vystoupili



*Dvanáct pedagogů z celé ČR se v CVH Malach seznámilo s různými aspekty využití svědectví pamětníka ve výuce
(Foto: Ibra Ibrahimovič)*

také hosté z organizací a institucí, jejichž činnost je zaměřena podobným směrem – zastoupen zde byl např. Ústav pro studium totalitních režimů, Muzeum romské kultury v Brně nebo Židovské muzeum v Praze. Programu se v prvním týdnu zúčastnily dvě zástupkyně USC Shoah Foundation: Sheila Hansen, s přednáškou o konstruktivistické teorii ve vzdělávací praxi, a Kori Street, která představila vzdělávací filozofii USC SF a edukační aktivity a programy v různých částech světa. Seminářem provázel účastníky Martin Šmok, konzultant pro vzdělávací programy USC SF.

Učitelé z ČR a Ukrajiny v tomto školním roce pilotují vlastní vzdělávací projekty na svých školách a vzájemně si vyměňují zkušenosti. Jedním z očekávaných výsledků celoroční činnosti jsou ucelené vyučovací hodiny, které budou moci posloužit jako inspirace pro další pedagogy, i hotový vzdělávací materiál k využití v hodinách základů společenských věd, českého jazyka a literatury, dějepisu, cizích jazyků a dalších předmětů na středních školách a gymnáziích.

Více informací o programu „Svědectví pamětníků ve výuce pro 21. století“, jehož druhý ročník se bude konat v roce 2013, naleznete [na webu USC Shoah Foundation](#).

□ MŠ / JM



Videoarchiv Muzea romské kultury v Brně

Muzeum romské kultury v Brně, jakožto jedinou instituci svého druhu v Evropě, jsme představili v minulém čísle našeho magazínu. V roce 2012 proběhla v Centru vizuální historie Malach digitalizace několika desítek analogových videokazet z fondu Muzea romské kultury v Brně. Tento unikátní materiál je nyní k dispozici badatelům, studentům i pedagogům společně s dalšími archivními zdroji v CVH Malach při MFF UK.

Nahrávky obsahují orálně historické rozhovory s přeživšími romského holocaustu v českém a slovenském jazyce, ale také další dokumentaci romských dějin a kultury. Většina interview byla pořizena výzkumníky z Muzea romské kultury v Brně nebo Židovského muzea v Praze na přelomu 20. a 21. století. Mezi rozhovory z fondu Muzea romské

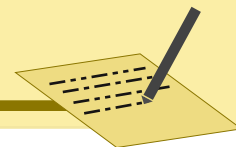
kultury jsou také rozhovory s pamětníky, kteří poskytli interview i USC Shoah Foundation, což umožňuje badatelům porovnat, jak tytéž osoby reflektovaly svou minulost v různé době a kontextu.

Od dubna do června loňského roku zdigitalizovali zaměstnanci CVH Malach originální videokazety a v současné době jsou nahrávky s laskavým svolením Muzea romské kultury přístupné návštěvníkům Centra, a to zejména k výzkumným nebo vzdělávacím účelům. V roce 2013 budou rozhovory katalogizovány a anotovány, aby bylo usnadněno jejich badatelské využití. Vytvořeno bude rovněž uživatelské rozhraní k prohledávání katalogu a přehrávání videonahrávek.

□ JM



*František Daniel vypráví o koncentračním táboře Hodoníně přímo v místech, kde tábor stál.
Nahrávka Muzea romské kultury v Brně ze dne 23. března 1996.*



Maurice Halbwachs a jeho koncepce kolektivní paměti

„Z 'kolektivní paměti' se stala posedlost,“ píše Joanna Bourke v úvodníku k monotematickému číslu *Journal of Contemporary History* z roku 2004, které se zaměřuje právě na téma kolektivní paměti.¹ Otázky spjaté s pamětí a jejími sociálními souvislostmi v posledních 30 letech skutečně s nebývalou razancí pronikají do úvah a východisek společenských a humanitních vědců², a to i v českém kontextu. Základy „paměťového boomu“, který se projevuje v řadě společenských věd, tvoří bezmála sto let staré dílo francouzského sociologa Maurice Halbwachse (1877–1945). Na jeho úvahy o sociální dimenzi paměti navazovali od 80. let 20. století např. J. a A. Assmannovi se svou vlivnou teorií kulturní paměti³ nebo francouzský historik Pierre Nora v rozsáhlém výzkumu „míst paměti“.⁴ Na stránkách našeho magazínu přibližujeme Halbwachsovo dílo nejen v souvislosti s koncepcí kolektivní paměti, ale též s ohledem na tragický konec Halbwachsova života v koncentračním táboře Buchenwald.

Pozapomenutý sociolog paměti

Maurice Halbwachs se narodil roku 1877 v Remeši v rodině středoškolského učitele. Po dokončení studia na École Normale Supérieure začíná vyučovat na lyceích, v roce 1904 se přidává ke skupině badatelů kolem časopisu *Année sociologique*. Halbwachs se vyznačoval obdivuhodně širokým odborným záběhem: původně se zabýval filosofií výchovy, studoval právo a matematiku, doktorskou práci napsal z oblasti ekonomické sociologie („*Dělnická třída a životní úroveň*“, 1912), věnoval se i sociologické metodologii. Halbwachs svou disertací přináší do francouzské sociologie pojem sociální stratifikace a dynamiky životního stylu, akademickou sféru ve Francii 20. – 40. let 20. století významně ovlivnil také díky své pedagogické činnosti na Sorbonně od roku 1935, kde působil jako nástupce Marcela Mause až do roku 1944. V červenci 1944 byl Halbwachs zatčen v souvislosti s odbojovou činností svého syna Pierra. Vězněn byl v Buchenwaldu, kde 16. března 1945 umírá na následky vyčerpání.

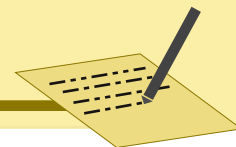
Halbwachsovy sociologické studie a eseje o otázkách paměti, vycházející z pojetí času a paměti u Bergsona⁵ a z Durkheimova pojmu „kolektivního vědomí“, nalezneme zejména ve dvou spisech: „*Sociální rámce paměti*“ (1925) a „*Kolektivní paměť*“ (vydána z pozůstalosti roku 1950). Jak poznamenává Šubrt (2011), jistou ironií osudu byly Halbwachsovy texty o paměti po většinu 20. století zapomenuty a na výsluní odborného zájmu se znovu dostávají až během 80. let.

Sociální rámce paměti či kolektivní paměť?

Současným badatelům nejčastěji slouží jako východisko kniha „*Kolektivní paměť*“, která byla vydána česky v roce 2009. Ačkoli je dnes tato publikace považována za dílo takřka kultovní a řada badatelů na poli historické sociologie i sociologie paměti se na ni odvolává, je s ní zároveň spjata poměrně velké množství interpretačních i teoretických nejasností.⁶ Základní otázkou je problém vzájemného vztahu mezi těmito dvěma knihami. Jak je patrné, „*Kolektivní paměť*“ nelze považovat za ucelené, uzavřené a vnitřně koherentní dílo již proto, že samotným Halbwachsem nebylo nikdy dokončeno. Podstatná je proto otázka, kterou ve svých textech klade Gérard Namer, editor zásadně upravené verze „*Kolektivní paměti*“ z 90. let, z níž vychází i český překlad: jak máme chápat vztah mezi „*Sociálními rámci paměti*“ a „*Kolektivní pamětí*“? Navazují na sebe (druhá kniha je zdokonalením, rozpracováním či rozvinutím první na základě kritických ohlasů), nebo představují spíše pojetí alternativní? Sám Namer je zastáncem druhého výkladu: v „*Kolektivní paměti*“ podle jeho soudu Halbwachs představuje absolutní niterné pronikání individuální a kolektivní paměti; v „*Rámcích*“ je naopak předložena hierarchie sociálních rámců paměti, přičemž nejdůležitějším sociálním rámcem paměti je jazyk.⁷

Problémem nejednoznačnosti vymezení pojmu „kolektivní paměť“ se zabývá také jeden z předních soudobých sociálních teoretiků paměti, americký sociolog a historik J. K. Olick (1999), jenž vymezuje dvě zásadně odlišné formy uchopení





Maurice Halbwachs a jeho koncepce kolektivní paměti

(pokračování ze str. 5)

pojmu „kolektivní paměť“: paměť kolektivní v pravém slova smyslu („collective memory“) a paměť shromážděnou („collected memory“). Podobné dělení předkládá také J. V. Wertsch (2008), který hovoří o silném a distribuovaném pojetí kolektivní paměti. Rozdíl, který se oba autoři snaží vystihnout, lze zjednodušeně vymezit pojmy „paměť ve skupině“ („distribuované pojetí kolektivní paměti“) resp. „shromážděná paměť“) a „paměť skupiny“ („silné pojetí kolektivní paměti“) resp. „kolektivní paměť“). Kořeny těchto dvou způsobů uchopení „kolektivní paměti“ Olick nachází již u Halbwachse.

Některé rysy kolektivní paměti u Halbwachse

Přes výše uvedené můžeme konstatovat, že Halbwachs vnesl do dobových diskusí o paměti, zaměřených zejména psychologicky a biologicky, řadu nových postřehů – ačkoli některé jeho názory jsou již z dnešního pohledu překonané. Halbwachsova zásluha je především ve snaze o vytvoření základní vědecké koncepce pro další empirické zkoumání paměti, vzpomínání a zapomínání v sociálních vědách; popř. sledování, jak paměť může být (a je) cíleně ovlivňována. Individuální i kolektivní paměť Halbwachs poprvé důsledně chápe jako sociální fenomény: vzpomínáme jako jednotlivci, ale v rámci sociálně uspořádaných „šablon“. V individuální paměti se specificky propojují kolektivní paměti různých skupin: „Naše vzpomínky zůstávají za každých okolností kolektivní a jsou nám připomínány ostatními. (...) ... ve skutečnosti nikdy nejsme sami. Vždy v sobě a s sebou neseme určitý počet různých lidí.“⁸ Kolektivní paměť je neustále rekonstruována a znovuobnovována podle momentálních potřeb. Vzpomínky jsou tak podle Halbwachse pouhým zlomkem „skutečné minulosti“ – nejsou jejím věrným ob-

razem, ale vždy jde o individuální interpretaci minulosti v určitém okamžiku. V neposlední řadě působí kolektivní paměť v rámci skupiny či společenství jako sociální vazba (často i v případě absence jiných typů vazeb) a podílí se tak zásadním způsobem na utváření kolektivní identity.

Pozice Maurice Halbwachse v současných interdisciplinárních „paměťových studiích“ je bezpochyby pozicí klasika – „otce zakladatele“, který leckdy kontroverzním způsobem nastínil mnoho klíčových témat a problémů. Nedostatky, jimiž jeho (často nedokončené) texty mohou trpět, ve svých pracech překonávají mnozí Halbwachsovi následovníci – ať už jde o přílišný sociologismus a opomíjení psychologických a neurologických aspektů paměti, nedostatečný zájem o ideologický rozměr dějin, případně kulturu a politiku paměti.

□ Jakub Mlynář

LITERATURA:

- Assmann, J.: *Collective Memory and Cultural Identity. New German Critique*, No. 65, Cultural History/Cultural Studies (Spring – Summer, 1995), str. 125–133.
- Assmann, J.: *Kultura a paměť: písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*. Praha: Prostor, 2001.
- Bourke, J.: Introduction: 'Remembering' War. *Journal of Contemporary History*, Vol. 39, No. 4, Special Issue: Collective Memory (Oct., 2004), pp. 473–485.
- Halbwachs, M.: *Kolektivní paměť*. Praha: SLON, 2009.
- Namer, G.: Doslov. In: Halbwachs, M.: *Kolektivní paměť*. Praha: SLON, 2009.
- Nora, P.: Mezi pamětí a historií: Problematika míst. In: F. Mayer, A. Bensa, V. Hubinger (eds.): *Antologie francouzských společenských věd: Město. Cahiers du CEFRES. N°10*, 1996.
- Olick, J. K. – Robbins, J.: Social Memory Studies: From „Collective Memory“ to the Historical Sociology of Mnemonic Practices. *Annual Review of Sociology*, Vol. 24 (1998), str. 105–140.
- Olick, J. K.: Collective Memory: The Two Cultures. *Sociological Theory*, Vol. 17, No. 3 (Nov., 1999), pp. 333–348.
- Šubrt, J.: Kolektivní paměť: Na okraj jedné legendy. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 2011, Vol. 47, No. 2, pp. 395–406.
- Wertsch, J. V.: The Narrative Organization of Collective Memory. *Ethos*, Vol. 36, Issue 1 (2008), pp. 120–135.

POZNÁMKY:

[1] Bourke 2004 : 473 [2] Snahu o vysvětlení příčin tohoto jevu zde ponecháme stranou, jakkoli si bezesporu zaslouží bližší pozornost (srv. Nora 1996; Šubrt 2011). [3] Stručný přehled základních prvků teorie kulturní paměti v kontextu díla Halbwachse a jeho současníka, historika umění Aby M. Warburga viz Assmann 1995. Rozsáhlejší pojednání pak Assmann 2001. [4] Nora 1996 [5] „*Matière et mémoire*“ z roku 1896, česky v roce 2003 jako „*Hmota a paměť*“. [6] Viz např. Olick – Robbins 1998 nebo Šubrt 2011. [7] Srv. Namer 2010 [8] Halbwachs 2009 : 50–54

spřízněné organizace



Pražské centrum židovských studií



Pražské centrum židovských studií bylo na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze založeno počátkem roku 2012. Centrum vytváří interdisciplinární platformu zaměřenou na studium a zkoumání židovské tematiky v oblasti historie, literatury, filosofie, náboženství, jazyka, umění a kultury. Důraz je kladen na specifika střeoevropského regionu se zvláštním zřetelem ke kulturní paměti města Prahy. Centrum vytváří prostor pro sjednocení výukových a badatelských aktivit na poli židovských studií, které Filozofická fakulta Univerzity Karlovy dlouhodobě iniciuje a podporuje.

Centrum si klade za cíl navazovat a posilovat spolupráci s českými i zahraničními odborníky a institucemi na poli židovských studií a zároveň vytvářet tematickou poznatkovou základnu sloužící akademické i širší veřejnosti. Výstupy vědecko-výzkumné činnosti realizované v rámci Centra jsou prezentovány prostřednictvím konferencí či workshopů a připravovaných publikací.

Chod Pražského centra židovských studií zajišťuje odborná rada složená ze zástupců zapojených základních součástí FF UK a zástupce Židovského muzea v Praze. Předsedou Rady byl jmenován PhDr. Pavel Sládek, Ph.D. z Ústavu blízkého východu a Afriky - obor Hebraistika. Ústav české literatury a literární vědy v odborné radě zastupuje prof. PhDr. Jiří Holý, DrSc., který již před dvěma lety na FF UK založil Centrum pro studium holokaustu a židovské literatury. Za Ústav germánských studií se na činnosti Centra podílí Doc. PhDr. Milan Tvrdík, CSc., Ústav českých dějin reprezentuje PhDr. Luboš Velek, Ph.D., Ústav filosofie a religionistiky PhDr. Milan Lyčka, Ph.D. a Katedru střeoevropských studií Mgr. Michala Benešová. Ústav pro dějiny umění zastupuje PhDr. Josef Záruba-Pfeffermann,

Ph.D. a Katedru teorie kultury (kulturologie) PhDr. Marcela Zoufalá, Ph.D., která je zároveň koordinátorkou Rady Centra. Za Židovské muzeum se v Radě účastní Mgr. Michal Frankl, Ph.D., vedoucí oddělení pro dějiny šoa.

V tomto roce byla Ústavu českých dějin FF UK udělena akreditace magisterského studia v modulu „Moderní dějiny Židů ve střední Evropě“ s navazujícím doktorským studiem, která bude otevřena v akad. roce 2013/2014. Zároveň byl započat samostatný akreditační proces nového magisterského oboru Židovská studia v programu historické vědy. Garantem studia je prof. PhDr. Jiří Holý, DrSc.

V minulém roce nabídlo PCŽS studentům a odborné i širší veřejnosti množství přednášek, workshopů a konferencí. Mezi nimi byla mj. mezinárodní konference „*Interkulturalita a urbanita v pražské německé literatuře 19. a 20. století*“. Hlavním pořadatelem byl



První výroční konference Pražského centra židovských studií proběhla 18.–19. 10. v Clam-Gallasově paláci

spřízněné organizace



Pražské centrum židovských studií

(pokračování ze str. 7)

Ústav germánských studií FF UK. Další mezinárodní událostí byl workshop „Zobrazení šoa v literatuře, divadle a filmu ve střední Evropě v 70. a 80. letech 20. století“, který Centrum spolupředávalo s Ústavem pro českou literaturu AV ČR.

Hlavním počinem minulého roku byla „1. výroční konference Pražského centra židovských studií: Židovská studia v 21. století. Praha – Evropa – svět“, která proběhla v Clam-Gallasově paláci s hojnou mezinárodní účastí. Spolu- pořadatelem konference byl Archiv hl. m. Prahy.

V zimním semestru nabídlo Centrum workshop na téma Richard Wagner: „O židovství v hudbě“. Vzápětí následovala návštěva profesora Jacka Leociaka z Centra Badań nad Zagładą Żydów, jež je součástí Polské akademie věd. Profesor Leociak přednášel o literatuře varšavského ghetta. Centrum dále přivítalo manžele Prof. Dr. Aleidu Assmann a Prof. Dr. Jana Assmanna z University of Konstanz, kteří jsou mj. autory teorie kulturní paměti. Spolupřadatelem přednášek byl Ústav germánských studií FF UK a AV ČR.

Dalším významným přednášejícím byl současný přední odborník na kabal a židovskou mystiku profesor Moshe Idel z Hebrew University of Jerusalem. Z jeho díla vyšlo česky např. „Golem – Židovské magické a mystické tradice o umělém člověku“ nebo „Kabala: nové pohledy“. Přednáška se mohla uskutečnit díky velkorysému souhlasu zástupců Husitské teologické fakulty UK, kde byl profesor Idel hostem.

Pozvání Centra přijala i Mgr. Miriam Mouryc z Mezinárodní školy pro studium holocaustu, která je součástí Památníku Yad Vashem a představila vzdělávací přístupy Yad Vashem při výuce holocaustu.

Ve spolupráci s Centrem vizuální historie Malach při MFF UK jsme se podíleli na organizaci přednášky prof. M. Luisy Juárez Hervás z filozofické fakulty Universidad de Alcalá nazvané „The Discourse of European Identity in Current Spanish Life: An Analysis of Various Examples of Holocaust Remembrance and Representation“.



Fotografie ze slavnostního zahájení „1. výroční konference Pražského centra židovských studií: Židovská studia v 21. století. Praha – Evropa – svět“

Události roku 2012 završila ve Velké aule FF UK beseda s izraelským velvyslancem Yaakovem Levym, která předznamenala sérii tří workshopů na téma „Perspektivy izraelských studií v České republice“, jež proběhnou v tomto roce.

V letním semestru akademického roku 2012/13 připravuje Centrum hned několik konferencí s mezinárodní účastí: sympozium „Otokar Fischer (1883–1938): V rozhraních“ s Ústavem germánských studií a konferenci „David Gans (1541–1613) čtyři století poté: odkaz raně moderního židovského historika a vědce“ s Centrem židovských studií Kurta a Ursuly Schubertových při Universitě Palackého v Olomouci za asistence Židovského muzea v Praze. V květnu bude také ve spolupráci s KSS FF UK zahájena výstava „Karaitská cesta“, zachycující prostřednictvím historických fotografií sto let života krymských Karaitů žijících v Polsku.

PCŽS využívá k propagaci své činnosti tištěné materiály a [webové stránky](#) v českém a anglickém jazyce. Dále je možno sledovat aktivity Centra prostřednictvím sociální sítě [Facebook](#).

□ Marcela Zoufalá

vybráno z archivu



„Ty bys měl emigrovat, vám nebude dobře...“

Mluvčí Charty 77, novinář a publicista Jan Štern zemřel 21. srpna 2012 ve věku 87 let. Jako připomínku výjimečné osobnosti vybíráme z Archivu vizuální historie USC Shoah Foundation část životního příběhu pana Šterna, jak jej vyprávěl 23. května 1997 v rozhovoru s Janem Jelínkem.

První a druhá republika

Jan Štern se narodil 1. listopadu 1924 v Praze ve smíšené česko-židovské rodině, ale jak sám říká, náboženské vyznání pro jeho rodiče nebylo příliš podstatnou záležitostí. Maminka Růžena Šternová byla profesorkou francouzštiny a češtiny na střední škole, zajímala se o hudbu, literaturu a politiku. Otec Evžen Štern byl již za Rakousko-Uherska aktivní v sociálně-demokratické straně a v roce 1910 publikoval knihu „*Názory T. G. Masaryka*“. Ze židovské víry vystoupil v době po první světové válce a tuto skutečnost Jan Štern komentuje takto: „Neřekl bych, že nevěřil v boha... Ty věci jsou složité a osobní, ale... Prostě, žádná církev mu nevyhovovala a jeho snahou bylo, aby všechno, co ho nějak dělí od toho českého živlu, tak aby eliminoval.“

Až do uzavření Mnichovské dohody si Jan Štern své vlastní židovství neuvědomoval ani samo o sobě, o to méně jako problém. „Ale samozřejmě jsem věděl od rodičů o pronásledování Židů v Německu, například vzpomínám si, že byl u nás syn tatínkova bratrance, ten se jmenoval myslím Braun a byl to vynikající kožař, německej lékař, který emigroval, když Hitler přišel k moci, emigroval do Turecka a jeho syn k nám chodil na obědy a studoval tady na německý univerzitě, aby dokončil doktorát medicíny. S tímto osudem německejch Židů jsem se setkával. Samozřejmě já jsem nacisty nenáviděl strašně, ale cejtíl jsem je nejenom jako ohrožení Židů, ale jako ohrožení naší... naší samostatnosti, naší země, ano?“

Až do začátku války si však rodina Šternových podobně jako řada dalších československých židovských rodin nedokázala představit ani při-



Jan Štern (1924–2012) během rozhovoru v Archivu USC Shoah Foundation

pustit, jak vážné nebezpečí by jim mohlo hrozit. Také tuto skutečnost ilustruje pan Štern krátkým příběhem: „Přišel ke mně, hodnej kluk to byl, nějakej Troníček, a říkal: 'Honzo, ale ty bys měl emigrovat, vám nebude dobře...' Já povídám: 'Jak to, jakejm vám?' A on: 'No, Židům teda...' A já povídám: 'To já nevím...' a nevzal jsem ho vůbec do úvahy...“ Krátce řečeno, skutečná podstata nacismu zůstávala řadě československých občanů dlouho ukryta. To dosvědčuje i zkušenost Šternova otce, který se vypravil už v roce 1932 do Lipska se svým známým Rádym z Harrachova: „A on byl nacist, ten Rády. A přitom ale tatínek byl váženéj letní host, a tak ho pozval jestli by s ním nejel můj tatínek do Lipska na Hitlerův projev. (...) A tatínek ho znal jako takovýho zamlklýho a zdvořilýho člověka a vrátil se zděšený. A říkal: 'Ten Hitler tam plácal strašný blbosti. Ale to by nebylo to špatný, ale ten náš pan Rády – on ječel jak hysterická ženská, on ječel, on se úplně proměnil!' Ono bylo zapotřebí zažít nějaký takovejhle moment, aby si člověk uvědomil, jaká velká nemoc ty Němce zasáhla... To byla nemoc. To byl pámbu, ten Hitler pro ně. Pro nás, protože jsme byli jiný 'víry' než tý hitlerovský, pro nás to byl šašek, ale to byl náš hlubokej omyl. Pro ty Němce to byl prostě věrozvěst a když promluvil, tak ječeli, ten pan Rády tam vyskakoval, no – tatínek už s ním pak zpátky společně nejel.“ ➡

vybráno z archivu



„Ty bys měl emigrovat, vám nebude dobře...“

(pokračování ze str. 9)

Příchod německé armády v roce 1939 provázela prudká sněhová vánice. Jan Štern si vzpomíná, jak se svými spolužáky reagoval na dramatickou proměnu politické situace: „My jsme vyběhli k oknům a začali jsme těm Němcům nadávat prostě a házeli jsme na ně nějaký věci. Ti profesori úplně zbledli a rvali nás od těch oken, protože oni měli rozum, co ti Němci dovedou.“

Po roce 1939

K rodině Šternových začaly pod záminkou mariáše, který tatínek pana Šterna nikdy předtím nehrál, přicházet zvláštní návštěvy: například Josef Kopta, Emanuel Frynta, jednou i František Hrubín. „Prostě mu nedalo a snažil se uvažovat o tom, co by se dalo dělat, přičemž jako Žid byl velice handicapovaný.“ Po vypuknutí války přišlo ke Šternovým gestapo a shánělo se po tatínkovi, který byl právě na venkově. Jeho žena policistům sdělila, že o svém manželovi ani jeho návratu nic neví. Zpětně vyšlo najevo, že se jednalo o represivní akci proti několika tisícům lidí vytipovaných k předběžné internaci. Na základě této shody okolností byl následně po jistou dobu tatínek pana Šterna považován za emigranta. Přesto nacistům neunikl: začátkem července 1942 byl zatčen na ulici kvůli zakryté židovské hvězdě. Záhy přišla domů zpráva o této situaci, se žádostí, že je nutno jej navštívit a donést mu několik nezbytných osobních věcí. Matka a sestra, které se na komisař-

ství vypravily, ale byly okamžitě také zatčeny. Do vylidněné domácnosti, kde byl pouze Jan Štern s kuchařkou, přijela skupina českých policistů, kteří se zaměřovali na rabování židovských bytů. „A musím říct, že když pak přišlo gestapo, že se mi zdáli sympatičtější než tihle hajzlové...“ Celá záležitost byla předána gestapu a otec uvězněn na Karlově náměstí. Odsud byl převezen do malé terezínské pevnosti a následně do koncentračního tábora v Mauthausenu, kde zahynul.

Sám Jan Štern spadl podle Norimberských zákonů do kategorie míšenců (*Mischlinge*), po maturitě v roce 1943 nastoupil jako čeledín na farmu v Kuňovicích u Vlašimi, kde již dříve pracoval přes prázdniny. V roce 1944 se však nacistické úřady rozhodly deportovat i míšence a spolu s ostatními byl odvezen do tábora Kleinstein (polsky Kamionek), kde se vězňové měli podílet na výstavbě letiště. Odsud se panu Šternovi podařilo spolu s několika spoluvězni uprchnout, překročit hranice a z Náchoda se vrátit do Prahy. Protože se však domníval, že už se blíží konec války, nebyl dost obezřetný a došlo k odhalení jeho totožnosti, pročež musel nastoupit do Hagiboru. „Tam to bylo v režii Sicherheitsdienst, což byli velký pacholci. A ten druhý lág byl už horší než ten první, poněvadž jsme měli velkej hlad...“

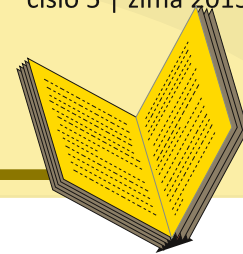
Z málo hlídaného pracovního komanda se jim ovšem podařilo opět uprchnout a v dubnu 1945 se vrátit do Prahy, kde se ukrýval u spolužáků. Už od počátku května věděli, že se schyluje k povstání. „Takže druhýho května jsme už měli mobilizaci, ale nebylo nic. Potom pátýho května, když už jsem myslel, že nebude nic, přijel na kole k nám můj kamarád a bez dechu vykřikl, že se mám hlásit u rozhlasu (smích). Tak já sedl na kolo a jel jsem k rozhlasu, kde mě čekalo velký zklamání. Já jsem říkal: 'Já se tady hlásím, mám dostat zbraň' a oni řekli: 'To ses zbláznil, chlapečku, jdi domů.' (smích)“ Dozvěděli se však, že zbraně se rozdávají ve Štefánikových kasárnách na Smíchově. „Tak jsme běželi od toho rozhlasu až na Smíchov dolů a tak začala taková moje účast v tom Pražském povstání...“

□ na základě Archivu vizuální historie USC SF zpracoval JM



(C) 2013 USC Shoah Foundation
Jan Štern se svou sestrou Evou
v Harrachově v roce 1932 nebo 1933

povídka



Příběh bez tváře

Uničov – 19. 1. 2012

Ve škole jsme absolvovali přednášku o holocaustu. Stručná reportáž, pár černobílých fotek a video, před kterým jsme zavírali oči. Pár minut stačilo a z tváří všech, jindy vysmátých teenagerů zmizel úsměv. Dnešek měl být pro mě významným dnem. Před patnácti lety jsem se narodila. Čekala jsem, že se překročením této věkové hranice něco podstatného změní. Nezměnilo se vůbec nic. Ani jsem nevyrostla, ani viditelně nezestárla a občanka, kterou jsem držela v ruce, není přece klíčem k celému světu. Když jsem se takhle uzemnila, vybavila se mi vzpomínka na besedu o zločinech, které neznaly hranic.

Našla jsem si databázi obětí holocaustu a zadala den a měsíc svého narození. Po chvíli se na obrazovce objevil výsledek. KITY KARPELESOVÁ – 19. 1. 1927. Poslední bydliště před deportací – Brno. Žádná fotka, jen prázdný rámeček. S touto dívkou mě dělilo na den přesně 70 let. Kdo byla, jak vypadala, co zažila? Měla nějaké kamarády? Co ji bavilo? Jak a kde slavila své patnácté narozeniny? Najednou jsem měla v hlavě spoustu otázek, ale odpověď žádnou. Vedle prázdného rámečku byly informace o transpotech.

*Jsme růže, které nerozkvetly
poupata nemajíce trny
čítali nás po tisících
a hledali skvrny.*



Ah, č 871 (4.4.1942 Brno --> Terezín)

An, č 853 (24.4.1942 Terezín --> Varšava)

Karolína Peřinová

Gymnázium, Gymnazijní 257, Uničov

1. místo v literární části I. kategorie (studenti všech typů SŠ)

9. ročník literární a historické soutěže DANIEL (2011/12)
Soutěž vyhlašuje MŠMT, garantem je Národní institut
děti a mládeže ve spolupráci se Vzdělávacím a
kulturním centrem Židovského muzea v Praze

<http://www.nidm.cz/talentcentrum/souteze-a-prehlianky/literarni-a-historicka-soutez-daniel>

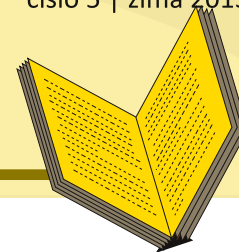
Brno – 19. 1. 1942

Kity stála u okna a sledovala, jak venku hustě sněží. Velké bílé vločky se snášely z nebe a přikrývaly okolní střechy, římsy i chodníky. Jak ráda by si venku hrála a chytala do dlaní studené chomáčky, ale měla angínu. Stála za oknem a představovala si, jak bílé padáčky přistávají ve vlasech, na ramenou a úplně zakrývají žlutou hvězdu na kabátě. Obalená třpytivým závojem, mohla by dojít třeba i do školy nebo do kina, aniž by ji cestou někdo obtěžoval. Jenže sníh by se brzy rozpustil, vykoukla by hvězda a Kity by vyhodili. Je to nespravedlivé. Sice k nim chodí pan učitel, který je hodný a chytrý, ale nenahradí všechny spolužáky.

*Našli jen čisté květy
v lístky se halily.
Trhali nás jako plevel
ničili a pálili.*



povídka



Příběh bez tváře

(pokračování ze str. 13)

Terezín – 10. 4. 1942

V pokoji 24 se uvolnily dva kavalce. Jeden obsadila Kity a druhý Hana. Stejně staré dívky se seznámily v transportu z Brna do Terezína. Obě byly rády, že je nikdo nerozdělil. I když se znaly krátce, byly na všudypřítomný strach, který se usazoval v každé skulině, přece jen dvě. Vychovatelka se jmenovala Lea a byla velmi pečlivá a pořádná, což vyžadovala i od všech děvčat. Kromě toho krásně malovala a dívky si jejími obrázky zdobily pokoj. Kity večer zahlédla oknem zástup zubožených a vyhladovělých lidí. Bosé nohy se sotva zvedaly a unaveně, ale disciplinovaně pochodovaly od někud někam. Kity se prudce odvrátila a se slzami v očích ulehla na kavelec.

*Zakopáni hluboko v zemi
beze slova rozloučení
živí nebo mrtví
ještě nejsme poraženi.*

Varšava – 25. 4. 1942

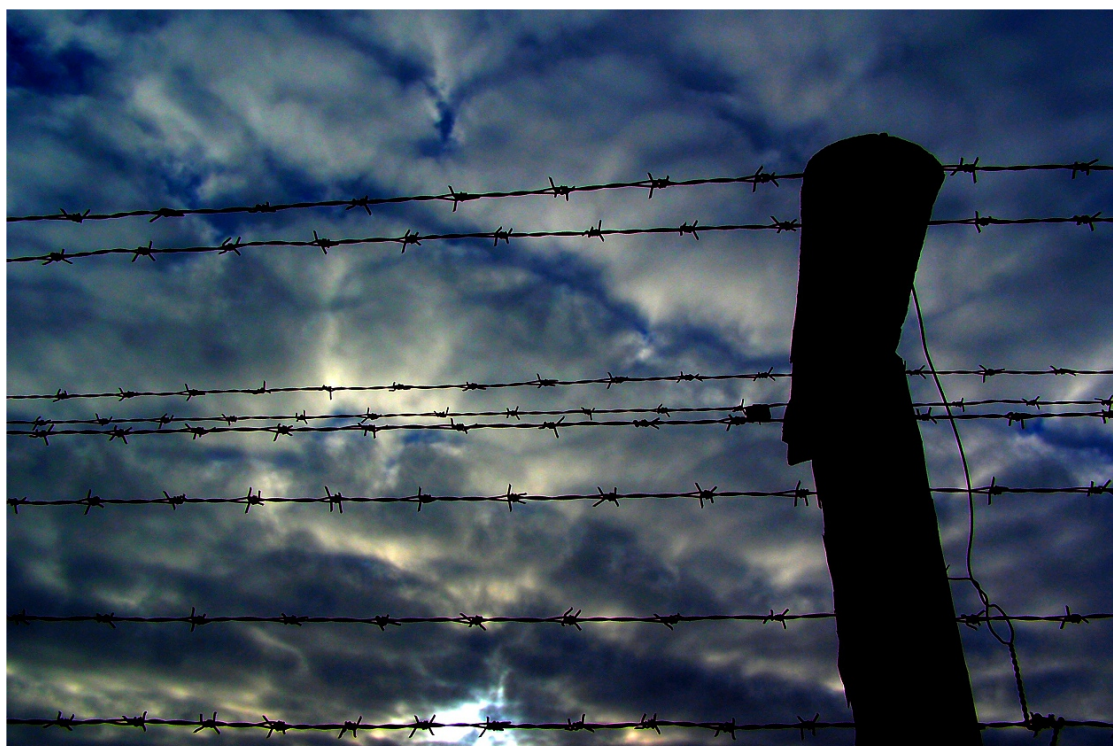
Kity nastupuje do transportu spolu se svými rodiči. Začal slunečný den, a přesto bylo temno. Nikdo nemluvil, byla to jejich poslední cesta.

Uničov – 19. 1. 2012

Nevím, kdy a kde přesně Kity zemřela. Vím jen, že byla stejně stará jako já. Měla své plány i představy a ty zůstaly bohužel nenaplněny. Příběh o dívce bez tváře se rozvíjel v mé fantazii a pomohl mi překonat 70 let minulosti.

*Vyschly potoky krve
ted' plní se vodou čistou.
Růže opět vykvetly
posíleny čistou vírou.*

□ vybrala PH



„SOUMLAK NADĚJE“ Fotografie Kristýny Závěrkové, SOŠ a SOU
Dvořákova, Znojmo. Soutěž Daniel 2011/12, obor fotografie.

Magazín CVH Malach



Vydává **Centrum vizuální historie Malach**

Ústav formální a aplikované lingvistiky

Matematicko-fyzikální fakulta UK v Praze

www.malach-centrum.cz

Magazín CVH Malach

číslo 5 | zima 2013

Vychází čtvrtletně on-line. Toto číslo vyšlo 31. ledna 2013.

Titulní strana: Michal Schuster na fotografii Ibry Ibrahimoviče ze semináře
USC Shoah Foundation „Svědectví pamětníků ve výuce pro 21. století“.

Redakční rada:

Jakub Mlynář

Petra Hoffmannová

Martin Šmok

malach@knih.mff.cuni.cz